

ARAPÇADA TÜRKÇE SÖZ VARLIĞININ ETKİLERİ

Abd el monsef. Magdi BAKR*

Özet

Bu makalede, Türkçeden Arapçaya özellikle de Mısır lehçesine geçmiş bazı Türkçe kelimeler ele alınmış ve bunlara Mısır lehçesi ile Mısırlı şairlerin şiirlerinden örnekler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Mısır, Lehçe, Türkçe, Arapça, Kelime

Summary

In this article, some Turkish words are studied which are found in Arabic especially in Egyptian dialect and some examples are given from the poems of Egyptian poets in Egyptian dialect

Key Words: Egypt, dialect, Turkish, Arabic, word

Türk dilinin uygarlığından ve Arap dilinde Türkçe söz varlığının etkilerinden söz etmek, özellikle de bu sürecin tarihi gelişimini ele almak için henüz konuyla ilgili bilgi ve belgeler yeteri kadar tespit edilip üzerinde değerlendirilmeler yapılmamıştır. Diğer taraftan bu konunun gerektiği gibi aydınlatılması hususunda daha uzun araştırma ve çabaya ihtiyaç vardır. Ancak ben yine de bu konuyu, çok uzun olmayan bir makale çerçevesi içinde ele alıp bazı bilgiler vermeye çalışacağım. Yine bu kapsamda burada, Arapçanın Türkçeden etkilediği hususları özetleyerek, özellikle de Mısırda Arapça'ya girmiş olan ve halkın kullandığı Türkçe söz varlığını ve bunların anlam ve ses olarak gösterdikleri değişiklikler ele alınacaktır.

Tarih boyunca Türkler ile Mısır halkının arasında gerçekleşmiş olan uygarlık teması, Türkçe ile Arapça arasında karşılıklı etkilene ve etkilenmesine hususunda uygun bir ortam hazırladı. Türkçe ile Arapça arasında gerçekleşen

karşılıklı etkeleşimin başlıca sebepleri arasında aşağıdaki hususların bulunduğu söylenebilir.

1- Türk dili, 868 senesinde (254 h.) Mısırda iktidara gelen Tolunoğulları ailesinin zamanından itibaren mısırlıların hayatına girdi ve onların yaşam tarzlarıyla uydu. Bu uyuşma, İhşidoğulları ailesi iktidarı döneminde de devam etti. Bu iki memluklu devleti Osmanlıların hükümranlılığı devrine kadar sürmüştü ki bu da yaklaşık XI. Asrın sonlarına kadar devam etmişti.

2- Türkler, bu dönemde iki Türk lehçesini kullandı. Farsçadan etkilenen kipçak lehçesi ile Osmanlılar zamanında kullanılan batı Türk lehçesidir. Bilindiği gibi bu batı Türk lehçesinde Arapça ve Farsça kelimeler vardır. Bu batı Türk lehçesi, eski Anadolu lehçesine çok bağlı idi, ve Osmanlı devletinin alanının genişliği ölçüsünde diğer dillerden etkilenmede kapılarını ardına kadar açmıştır. Bu dönem ve alanlar, Anadolu Selçukluları, Mısır ve Şam memlukları, Bizans, Orta Avrupa ve yeni çağ Avrupa'sını kapsar.²

3- Türkçe söz varlığının on bir asır boyunca Mısırda yaşaması ve bu tarihten itibaren de zamanımıza kadar da kalması, Mısırlıların sosyal ve kültürel hayatlarında bu Türkçe kelimelerin bir ihtiyaç olarak görüldüğünü ve bu nedenle varlığını sürdürdüğünü ifade etmektedir. Türkçe kelimeleri kullananlar onunla günlük ihtiyaçlarını tez elden gidererek yaşamlarına bir pratiklik kazandırıyor. Dolayısıyla onları, kullandıkları kelimenin tarihi veya nereden geldiği v.s. gibi hususlar ilgilendirmiyor. Onlar için önemli olan gerektiğinde kelimeyi kullanabilmektedir. Bunun için onlar ayrı her kelimenin hayatına bakmıyor, sadece onun ifade ettiği anlam veya sembolünden hareketle düşüncesini muhatabına aktarmak için kullanıyor.³

4- Türkçe sözcük varlığı, halkın dilinde olduğu gibi Mısırlı aydınların dilinde de görülmektedir. Onlar da halk gibi Türkçe kelimeleri yazılarında ve eserlerinde kullanarak bu kelimelerin hayatiyetlerini sürdürmelerine önemli rol oynamışlardır. Bunların çoğunlukla kullandığı alanlar şunlardır: hukuk, idare, ordu, emniyet, ekonomi, ticaret, sanat, mehkemeler, şer'î deliller ve yeme içme.

Mısır'da Türkçe söz varlığının konuşma dili yanında yazı dilinde de varlığını sürdürdüğünü aşağıdaki iki eserden yaptığımız bazı alıntılarla göstermeye çalışalım. Bu eserlerden biri Muhammed b. Ahmed b. İyâs'ın

* Prof. Dr., Ain Shams Üniversitesi al-Alson Fakültesi, Türkçe Bölümü Öğrt. Üyesi (amagdiabakr@gmail.com)

“*Bedâi ‘u-zuhûr fî vakâi ‘id-duhûr*”u diğeri de Abdurrahman el Ceberî’nin “*‘Acâib-ül âsâr fî ‘t-terâcim ve ‘l ahbâr*” adlı eseridir.

Örnekler

الإوجاقية

أوجاق ... "ocak" Türkçe kelimelerdendir. Ateş anlamındaki "od" kelimesi de Türkçeden geldiği zan ediliyor. İbn İyâs'ın "*Bedâi ‘u-zuhûr fî vakâi ‘id-duhûr*" adlı eserinde geçen şu ifadedeki "ocak" kelimesi⁴ "قطع جوامك جماعة" من. الإوجاقية

Tercüme:

Ocaklılardan bir grubunun maaşlarını kesti.

جوامك

جامه Farsça bir kelime olup anlamı "elbise"dir. Burada ise bir deyim olarak maaş karşılığındadır. İbn- İyâs'ın adı geçen eserinde: *وتأسعة عرض السلطان أولاد الناس أصحاب الجوامك*

Tercüme:

Dokuzuncu Perşembe günde sultan cameli insanların oğullarını dinledi.

اليوزه

بوزا yahut بوزه boza türk kelimelerindendir. İbn İyâs'ın adı geçen eserinde: *(و أمر ملك الأمراء بإبطال المحرمات من النبيذ والحشيش والبوزه)*⁶ :

Tercüme:

Beylerbeyi, haram şeylerden nebiz, esrar ve boza'nın yasaklanmasını emretti.

الخواتدات

خوند Farsça kelimelerdendir. Arapçada "bay" ve "bayan" manasıyla kullanılmıştır. Ancak bayanlar için daha çok kullanılmıştır. İbn İyâs'ın adı

geçen eserinde: *ثم ان السلطان رسم بقطع لحم اولاد الناس و المباشرين و الفقهاء* (و غير ذلك من الناس فاصلة حتى رواتب الخواتدات)⁷

Tercüme:

Sultan, insanoğulları, mübaşirleri ve fakihlerin ve diğerlerinin hatta bayanlara verilen etlerin kesilmesini emretti.

دوادار

Kelimenin aslı "دواه" Arapça olup sondaki "dar" eki Farsça'dır. Kelime bu şekliyle sonrüdün vezir manasına kullanılmıştır. İbn İyâs'ın adı geçen eserinde: *كسأى الدوادار الثاني).*⁸ (فقبض علي

Tercüme:

İkinci devağar Kesayı tuttu

Türkçe söz varlığının Mısır halk dilinde en çok kullanılan şekillerinden biri de Türkçede meslek ifade eden "ci,cu" eki almış kelimeler olmuştur.

Taksi-ci	تاكسيجي
Ta'miyya-cı	طعمجي
Çizme-ci	جزمجي
Araba-ci	عرجي
Sofra-cı	سفرجي
Köfte-ci	كفتجي
Kebabçı	كبابجي
Ecza-cı	اجزجي
Ütü	مكوجي
Posta-cı	بوسطجي
Balta-cı	بلطجي

Çamaşır-cı	شماشرجى
Makinci	مكجى
Ustur-cu	استرجى
Davul-cu	طبله جى
Kanun-cu	قانونجى

Aynı zamanda ilgi ve aidiyet ifade eden "li" edatı almış kelimeler de Mısır halk diline girmiş ve kullanılmıştır. Günümüzde bu nevi isimler Mısırdaki aynen Türklerin onu kullandıkları şekilde kullanılmaktadır.

Istanbul →	Istanbullu →	الاستامبولي
Izmir →	Izmirlu →	الازميرلي
Harbut →	Harputlu →	الخربوطي
Antep →	Antepli →	العنتلي
Kavala →	kavalalı →	القوللي

Bilindiği gibi bir dil, başka bir dilden kelime aldığı zaman, onu umumiyetle kendi ses yapısına uydurur. Mesela aynı şekilde Türkler de Arapçadan bir kelime aldıklarında onu olduğu gibi almıyorlar. Mutlaka onu az veya çok değiştirerek kendi hancerelerine uydururlar. Böylece bu kelimelerde bazan anlamında, bazan da telaffuzunda bazı değişiklikler meydana gelir. Bunu aşağıdaki kelimeler üzerinde görelim.

Aladış الاديش

Kelimenin kökü yoldadır. Bu Türkçe kelimenin bazı sesleri ve semantiği değişmiştir. Birincisi kelime üç heceli oldu. Yol kelimesinde hece, iki heceli a/la oldu. O ile söylenen "y" sesi, Mısırlı halk dilinde "a" ünlüsü oldu. Türkçe kelimedeki ikinci hece olan daş ifadesi, "a" sesinden "i" sesine çevrildi. Böylece kelimenin semantiği değişti. Yol refiki anlamını yüklenen yoldaş

kelimesi, adilik derecesine düştü. Bunun şu andaki manası ise, saygısı, ehemmiyeti ve kişiliği yok olan insan demektir.

Kalavuuz قلاووظ

Kelimenin aslı "kılavuz"dur. Birinci hecenin "ı" ünlüsü "a" ünlüsüne çevrilmiştir. Aynı zamanda kelimenin semantiği değişti. Şimdi yeni olarak kelime birden çok anlama gelmektedir. İsim olarak(kılavuzlu bir lamba = فتاه أو بنت مقلوظه = مصباح لمبة قلاووظ). Sifat:olarak (bedeni dolgun kız = قلووظ = fiil olarak (Kazıklandım=) emir sıgası olarak: (kılavuzu yapın = قلووظ),

Kingi كينجى

Kelimenin aslı "ikinci"dir. Üç heceli bu Türkçe kelime birinci hece düştü . Üçüncü hecenin başlangıcındaki "c" sesi, "g" sesine çevirmiş.

Singi شينجى

Kelimenin aslı "üçüncü"dür. Üç heceli Türkçe kelime birinci hece düşmüş, üçüncü hecenin başlangıcında "c" sesi, "g" sesine çevrilmiştir.

Ataşi عطشى

Kelimenin aslı "ateşçi"dir. Kelimenin bazı sesleri değişmiştir. Mesela ayn "ع" sesi, kelimenin uzun " آ " sesinin yerine gelmiş, Arapça ط sesi de Türkçe "t" sesinin yerine gelmiştir. Yine Arapçada "g" = ج sesi, Türkçedeki "ç" = چ sesinden dönüşmüştür.

Ereguz اراجوز

Kelimenin aslı, "karagöz" قره گوز olup Türkçe kelimelerdendir. Deyim olarak, " orta oyunu" demektir. Anlamında, genelden özele doğru bir anlam kayması olmuştur. Bu kelimenin yeni anlamı toplum öntünde sosyal içerikli diyalogları dile getiren kişi demektir. Arapçada " ا " / " أ " sesi Türkçedeki " ق "

"/ k sesinin yerine geçmiştir. Şimdi kelime bu şekliyle yeni bir anlam kazanmıştır ki bu da her hangi hükümetten mudafaa eden kişilere denilir.

Karakun: کارکون

Kelimenin kökü " قره كول " / karakol Türkçe kelimelerdendir. Bu kelime Türkçedeki özel anlamından, Mısır halk dilinde daha genel bir anlama geçmiş. Şimdi herhangi Polis karakollarına denir. Bu kelimenin de Kelimenin bazı sesleri değişmiştir. Arapçada " ن " / " N " sesi, Türkçede " ل " / " L " sesinin yerine geçmiştir. Görüldüğü gibi Mısır halk dilinin " ء " / " hemze " sesi, Türkçede " ق " / "k" sesinin yerine geçmiştir.

Karhane: کارخانه

Kelimenin kökü " کارخانه " Farsça kelimelerdendir. Bu kelimenin anlamı fabrika veya fahişelik yapılan yer demektir. Bu kelimenin ikinci anlamı, şimdi Mısır halk dilinde çok kullanılmaktadır.

Bu söylediklerimiz dışında daha yüzlerce Türkçe kelime Mısırdaki başta halk dili olmak üzere birçok alanlarda kullanılmıştır. Günümüzde bunların bir kısmı her ne kadar kullanımdan kalktıysa da, birçoğu halen kullanılmaya devam etmektedir.

Bunlardan bazılarına aşağıdaki kelimeleri örnek olarak verebiliriz.

Örnekleri:

Efendi	أفندي
Onbaşı	اومباشي / اونباشي
Birinci	برنجي
Binbaşı	بکباشي / بکباشي
Tozluk	توزلك / توزلق
Silahlık	سلاحك / سلاحلق

Süvari
Sağ
Sol
Topçu
Karantina

سواري
صاغ
صول
طوبجي / طوبجي
كرانتينا / قرانتينا

Türkçe söz varlığı, Mısır halk dili yanında şairlerinin şiirlerinde de yer almıştır. Bunun anlamı, Türkçe kelimeler, halk dilinde olduğu gibi yazı dilinde de kullanılmış ve böylece varlığını sürdürerek Mısır kültür hayatının bir parçası olmuştur demektir.

Bayram El-Tunusi'nin Şiirlerinde bulunan Türkçe kelimeler:**بابور**

ردي عليه يا طيور بينادي و ارحي له الجناحين
و أنت كمان يا بابور الوادي قل له رايح علي فين

Tercüme:

Ey kuşlar ona cevap verin, kanatlarınızı aşağı indirin
Sen de ey derenin vapuru söyle nereye gidiyorsun

بلطجية / بالظه جي Baltacılar

بعد الهزيمة نسمع في بولتيكا
بتبحث المجرمين عن اى تمحبكا
لا الروسية خايفين و لا الجبارة أمريكا
متشردين بلطجيه في بلاد الناس "9

Tercüme

Politikayı dinliyoruz hezimetten sonra
Suçlular herhangi bir cedellik anyorlar
Korkuyoruz ne Rusya ne zalim Amerika'dan
İnsanların memleketlerinde
Amaçsız dolaşarak baltacılık yaparak

مقلوطة Kilavuz

جحوف دخل من شندويل بخالته المكابظه
في بيت ولد أبوه مريض و الام طيبة ملحظطة

و بنت في البيجامة قائمة قاعدة مقلوطة ¹⁰

Tercüme:

Biri, Domuz gibi, dolgun çehresiyle şendevilden girdi.
Babası hasta, annesi dolgun olarak bir oğlanın evine,
Şişman bir kız pijamada bazan durur bazan oturur

خازوق / قازيق Kazık

خل الأنام و لا تامل منافعهم
فالله قد خلق الإنسان مرزوقاً
هم يأخذون نفيس الشيء إن طلبوا
وإن هموا وهبوا اعطوك خازوقاً ¹¹

Tercüme:

İnsanları bırakın, çıkarlarını ümitlendirmeyin.
Allah insanı rızkiyla yarattı
Eğer isterlerse, en iyi şeyleri alabilirler
Eğer bir şey vermek isterlerse, size bir kazık verirler

Salah Cahı'nin Şiirlerinde Türkçe kelimeler:**قره گوز / اراجوز Eregoz**

طعمية اراجوز عجمية اللوز
دي الليلة الكبيرة يا عمي و الناس كتيرة
¹²مالين الشوارع بابا من الريف و البنادر

Tercüme:

Ta'miyye (halk yemeklerinden biri) karagöz, acemiye (lokum) el levz (badem)

Büyük gece budur amcam, insanlar çoktur

Ey babam! topraklılardan kentlerden caddeleri dolduruyorlar

أوده / أوده

الدنيا أوده كبيرة لانتظار

13 فيها ابن أم زيّه زيه الحمار

Tercüme:

Dünya, beklemek için büyük bir odadır

Orada âdemoğlu, eşek gibidir

بيارق / بيارق

قبة سيدنا الولي دول نوروها

محلا البيارق و الناس بيזורوها

قبة سيدنا الولي في الجو عالية

14 محلا البيارق لما دوروها

Tercüme:

Efendimiz Veli kubbesini aydınladılar

Ona ziyaret ederlerken, ne güzel bayraklar

دوغرى / طوغرى

واحد مظلوط و اثنين مصري

علي النار حاضر جاي لك دوغرى 15

Tercüme:

Orta şekerli bir kahve, iki mısırlı

Evet, ocak üstündedir, size doğru geleceğim

Fuat Haddad'ın Şiirlerinde Türkçe Kelimeler:

بولاق / بولاق

غنت مارسيلز وحت منها بولاق

16 مسكت مترليوز لما اينك قال واء

Tercüme:

Mersiliz öter ötmez, bulak patladı

Oğlun ağlar ağlamaz, metriyoz tuttu

تملي / تمل

اسمي فؤاد بانثا الدرمللي

متلي الأعلى مهاتمه غاندى

17 ظل تبسم حلو تملي

Benim adım Diramalı Fuat Paşa

Benim ülküm Mahatma Ğandi

Bakın, gülün, daima güzelsin

Kaynaklar

- Ahmet Fuat Mütevellî, *Arap lehçeleri ve yazı dilinde Türkçe Kelimeleri*, Zahraa Yayın Evi, Kahire, 1991, S. 12-13.
- Ahmet Essat Söleyman, *Ta-sıl ma Varada Fi Tarih El-geberti Min-El Dahıl, Dar-ul Ma-arif Yayın Evi, Kahire, 1979, S. 5.*
- Mahmut Fahmı Hıgazi, *Dilbilgisi, Garıb Yayın Evi, Kahire, S. 310.*
- Ibni-Iyas, *Bedaiu-Zuhur fi Vakii Edduhur, hazırlayan: Mehmet Mustafa, Genel Mısırlı kitap için heyeti 1972 Cilt. 4, S. 25.*
- Ahmet Essat Söleyman, *a.g.e, S.59.*
- Ibnı Iyas, *a.g.e, Cilt. 5, S. 304.*
- Ahmet Essat Söleyman, *a.g.e, S.91.Aburrahman el- Geberti, Acaib-ül Asar Fi't-teracim ve'l Ahbar, al matbaa al-Şarkıya Yayın Evi, Mısır, 1322, cilt. 4, S. 78.*
- Ibnı Iyas, *a.g.e, Cilt.3, S. 5.*
- Bayram el-Tunsi, *Seçilmiş Şiirlerinden, hazırlayan Rüştü Salih, Genel Mısırlı kitap için heyeti Kahire, 1996, s. 41/ s. 103.*
- Bayram el-Tunsi, *a.g.e, s.32.*
- Mehmet Esseyit Şüşe, *Bayram e l-Tunsi, Ahbar el-yum Yayın Evi, Kahire, 1968, s. 109.*
- Salah Cahin Divanları, *Halk dilinde Şiirleri, Genel Mısırlı kitap için heyeti Kahire, 1977, s. 1064.*
- Salah Cahin Divanları, *a.g.e, s.229.*
- Salah Cahin Divanları, *a.g.e, s.161. a.g.e, s.167.*
- Fuat Haddad, *Mehebbet ölü, kültür Saraylarının Mısırlı heyeti Kahire, 1996, s. 76.*
- Fuat Haddad, *a.g.e, s.234.*